

**Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди**

ПОТАПОВА НАТАЛЯ ВАЛЕРІЇВНА

УДК 378.8:373.3]:37.041

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ АКТИВІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ**

13.00.09 – теорія навчання

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Харків – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент
Жукова Оксана Анатоліївна,
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна,
доцент кафедри педагогіки

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Іонова Олена Миколаївна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди,
завідувач кафедри природничо-
математичних дисциплін;

кандидат педагогічних наук, доцент
Манжелій Наталія Михайлівна,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В.Г. Короленка,
доцент кафедри початкової
і дошкільної освіти

Захист відбудеться «14» травня 2013 року о 15⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.053.04 в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди за адресою: вул. Артема, 29, ауд. 216, м. Харків, 61002.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди за адресою: вул. Блюхера, 2, ауд. 214-В, м. Харків, 61168.

Автореферат розісланий «13» квітня 2013 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.А. Штефан

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Проблема активізації самостійної діяльності студентів завжди була однією з пріоритетних у педагогічній науці, адже вона пов'язана з підвищенням ефективності процесу навчання. Одним із завдань, що стоять перед вищою школою, в тому числі педагогічними ВНЗ, є формування потреби самовдосконалення в майбутній професійній діяльності, вироблення вмінь самостійно здобувати й оновлювати знання. У світлі реформування системи вітчизняної вищої освіти Україна приєдналася до Болонського процесу, що передбачає збільшення обсягу самостійної роботи, підвищення ініціативності в її виконанні, самостійне її планування студентами тощо. Тому проблема організації самостійної діяльності студентів набуває особливої актуальності. Про це наголошено в Національній програмі «Освіта. Україна XXI століття» та в «Національній доктрині розвитку освіти».

Проте результати пілотажного дослідження показали, що значна частина майбутніх учителів початкових класів (усього було опитано 448 осіб) недостатньо володіє необхідними для якісного виконання самостійної роботи вміннями та навичками. Більшості респондентів притаманний середній (60,5%) та низький рівень (24,8%) сформованості вмінь планувати самостійну діяльність та здійснювати самоконтроль у процесі її виконання. У 25,4% респондентів було виявлено відсутність умінь продуктивного опрацювання та конспектування літератури. Окрім того, у значній частині опитаних студентів було виявлено відсутність пізнавального інтересу (26,1%) та професійної мотивації (21,7%), що свідчить про низьку мотивацію їхньої самостійної діяльності. Отримані дані дають підстави свідчити про актуальність вирішення проблеми активізації самостійної діяльності майбутніх учителів початкових класів у процесі навчання.

Різні аспекти проблеми підвищення ефективності процесу навчання майбутніх учителів висвітлювали у своїх працях В. Гриньова, С. Золотухіна, О. Іонова, О. Коваленко, Л. Кондрашова, В. Лозова, О. Малихін, О. Микитюк, О. Попова, І. Прокопенко, А. Троцько, П. Щербань, Т. Яценко та інші вчені. Проблема специфіки навчання вчителів початкових класів достатньо широко представлена в наукових дослідженнях Ш. Амонашвілі, С. Литвиненко, О. Савченко, Л. Хомич, М. Хроленко та інших учених.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави свідчити, що питання організації та активізації самостійної роботи студентів розглядалися багатьма вченими. Психологічне обґрунтування сутності самостійної діяльності знаходимо у працях П. Гальперіна, Є. Заїки, В. Ляудіс, Л. Ростовецької, Н. Тализіної та інших дослідників. Сутність і зміст самостійної навчальної роботи розкрито в працях В. Буряка, В. Євдокимова, Б. Єсіпова, Л. Жарової, П. Підкасистого та інших науковців. Різні аспекти самостійної діяльності студентів досліджували О. Жерновнікова, Л. Журавська, В. Козаков, Т. Лобода, В. Луценко, В. Мороз, О. Муковіз та інші. Проблема активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів розкрита в працях А. Балаєва, А. Вербицького, В. Вергасова, А. Есаулова, О. Жукової, В. Лозової, М. Махмутова, Р. Нізамова, О. Олексюк, А. Панфілової, Т. Шамової та інших науковців. Дослідження проблеми організації самостійної

роботи майбутніх учителів пов'язане з працями Т. Балицької, З. Кучер, Н. Сидорчук, М. Солдатенка, В. Хрипуна, І. Шайдур та інших науковців.

Проте проблема активізації самостійної діяльності майбутніх учителів початкових класів ще не була предметом цілісного наукового дослідження.

Актуальність порушеної проблеми підсилюють виявлені в процесі дослідження *суперечності*, що об'єктивно мають місце в системі сучасної вищої педагогічної освіти:

- між зростанням ролі самостійної роботи у вищій школі, пов'язаної з приєднанням України до Болонського процесу, та недостатнім мотивуванням студентів займатися самостійною роботою;
- між потужним дидактичним потенціалом самостійної роботи студентів з урахуванням різних її видів для підвищення ефективності процесу навчання та недостатнім рівнем використання цього потенціалу в професійній підготовці вчителів початкових класів;
- між підвищенням вимог щодо використання самостійної роботи студентів у підготовці майбутніх учителів початкових класів та недостатньою розробленістю навчально-методичного забезпечення педагогічних умов її ефективної організації.

Актуальність проблеми, її недостатня наукова розробленість, необхідність подолання виявлених суперечностей обумовили вибір теми дисертаційного дослідження: *«Педагогічні умови активізації самостійної діяльності майбутніх учителів початкових класів у процесі навчання»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема наукового дослідження є складовою частиною комплексної наукової теми кафедри педагогіки Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна «Сучасні педагогічні технології гармонізації особистості з навколишнім середовищем» (номер державної реєстрації 01006U003127). Тема дисертаційної роботи була затверджена на вченій раді факультету психології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (протокол № 5 від 22.05.2009 р.) та узгоджена Радою з координації наукових досліджень педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 7 від 27.10.2009 р.).

Мета дослідження полягає в перевірці впливу теоретично обґрунтованих та експериментально перевірених педагогічних умов активізації самостійної діяльності майбутніх учителів початкових класів на підвищення рівня їхніх навчальних досягнень у самостійній діяльності.

Згідно з метою дослідження було визначено такі **завдання**:

1. З'ясувати сутність понять «самостійна діяльність», «активізація самостійної діяльності» та визначити структурні компоненти самостійної діяльності майбутніх учителів початкових класів.
2. Науково обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови активізації самостійної діяльності майбутніх учителів початкових класів.
3. Уточнити критерії та показники рівнів навчальних досягнень майбутніх учителів початкових класів.

Об'єктом дослідження є процес навчання майбутніх учителів початкових класів.

Предмет дослідження – навчально-методичне забезпечення педагогічних умов активізації самостійної діяльності майбутніх учителів початкових класів у процесі навчання.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні про те, що активізації самостійної діяльності майбутніх учителів початкових класів у процесі навчання сприятимуть такі педагогічні умови: забезпечення стимулювання студентів до самостійної діяльності шляхом переведення зовнішніх стимулів у внутрішні мотиви; удосконалення у майбутніх учителів початкових класів умінь і навичок самостійної діяльності.

Для досягнення поставленої мети дослідження використовувались такі **методи**:

- *теоретичні*: аналіз, синтез, порівняння, класифікація, систематизація, узагальнення теоретичних та експериментальних даних з метою вивчення стану дослідження проблеми, теоретичної бази дослідження, систематизації результатів експериментального дослідження; гіпотетико-дедуктивний метод, який було використано з метою висунення гіпотези дослідження;

- *емпіричні*: педагогічне спостереження, анкетування, бесіда й інтерв'ю, аналіз результатів навчально-пізнавальної діяльності студентів, метод експертної оцінки з метою визначення ступеня сформованості активізації самостійної діяльності студентів; педагогічний експеримент з метою перевірки обґрунтованих педагогічних умов активізації самостійної діяльності майбутніх учителів початкових класів;

- *статистичні*: методи математичної статистики для обробки експериментальних даних (критерій знаків та критерій χ^2 (хі-квадрат)).

Експериментальною базою дослідження було обрано вищі педагогічні навчальні заклади I – IV рівнів акредитації: комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка; Харківський коледж комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Балаклійська філія комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Красноградський коледж комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Педагогічним експериментом, що проводився протягом 2009 – 2011рр., було охоплено 163 студенти.

Наукова новизна й теоретична значущість одержаних результатів полягає в тому, що: *вперше* науково обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови активізації самостійної діяльності майбутніх учителів початкових класів: забезпечення стимулювання студентів до самостійної діяльності шляхом переведення зовнішніх стимулів у внутрішні мотиви; удосконалення в майбутніх учителів початкових класів умінь і навичок самостійної діяльності; *уточнено* сутність поняття «активізація самостійної діяльності студентів» як цілеспрямованої діяльності викладача, що передбачає розробку системи засобів організаційно-методичного й дидактичного характеру з метою підвищення активності студентів у

виконанні самостійної роботи з певної навчальної дисципліни; зміст структурних компонентів самостійної діяльності майбутніх учителів початкових класів (стимулювально-мотиваційного, цільового, когнітивно-операційного, контрольно-регулювального); критерії (мотиваційний, операційний, змістовий, особистісний) та показники рівнів навчальних досягнень майбутніх учителів початкових класів; *подальшого розвитку* набули види самостійної роботи студентів за дидактичною метою (робота з метою набуття знань, формування вмінь і навичок, закріплення, перевірки знань, умінь, навичок, формування навичок самоосвіти) і за структурою пізнавальної діяльності (відтворювальна, реконструктивно-варіативна, евристична, творчо-дослідна робота), а також питання вибору та використання різних видів самостійної роботи у процесі навчання майбутніх учителів початкових класів; проблема формування внутрішньої мотивації майбутніх педагогів.

Практичне значення одержаних результатів дослідження визначається тим, що науково обґрунтовані педагогічні умови активізації самостійної діяльності майбутніх учителів початкових класів пройшли експериментальну перевірку, що дає можливість використовувати їх у практиці педагогічних вищих навчальних закладів.

Основні результати дослідження *впроваджено* в навчально-виховний процес комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (довідка №01-12/38 від 11.10.2011р.), Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (довідка №4425/01-30/08 від 22.09.2011р.), Балаклійської філії комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (довідка №116 від 15.03.2011р.).

Матеріали дослідження *можуть бути використані* викладачами з метою активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, з метою підвищення ефективності організації самостійної діяльності майбутніх учителів та її активізації, студентами ВНЗ під час вивчення курсу «Педагогіка», при написанні курсових, дипломних і магістерських робіт, науково-педагогічними працівниками для укладання підручників, навчально-методичних посібників з педагогічних дисциплін, а також у процесі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження доповідалися на міжнародних, усеукраїнських та міжвузівських наукових і науково-практичних конференціях: «Освітні інновації в навчально-виховному процесі» (Харків, 2008 р.), «Філософія освіти і формування національної управлінської гуманітарно-технічної еліти» (Алушта, 2008 р.), «Освіта і доля нації. Український вимір педагогічного поступу» (Харків, 2008 р.), «Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка» (Суми, 2009 р.), «Екологічні проблеми природокористування на сучасному етапі, стан та шляхи вдосконалення екологічного виховання молоді» (Харків, 2009 р.), «Воспитание воспитателей в условиях глобального финансово-экономического и духовного кризиса общества» (Харьков, 2010 г.), «Формування та розвиток майбутнього фахівця: теорія і практика» (Євпаторія, 2010 р.), «Традиции и инновации в педагогике начальной школы» (Симферополь, 2010 г.), «Людина і сучасне суспільство: проблеми педагогіки та психології» (Львів, 2012 р.), «Актуальні проблеми формування англійської компетентності для спеціальних цілей: компетентнісна парадигма» (Київ, 2012 р.).

Публікації. Зміст та основні результати дисертації відображені у 17 одноосібних публікаціях, серед них: 1 – навчальний посібник, 6 – статті у провідних фахових наукових виданнях, 2 – статті в інших виданнях, 8 – тези в збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел (272 найменування). Загальний обсяг дисертації становить 300 сторінок, з яких 163 сторінки – основного тексту. Робота містить 16 додатків (на 107 сторінках), 8 таблиць (на 6 сторінках) та 7 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, розкрито ступінь її розробленості, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, гіпотезу й методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичну й практичну значущість роботи, подано відомості про апробацію та впровадження матеріалів дисертації.

У першому розділі «**Активізація самостійної діяльності майбутніх учителів як психолого-педагогічна проблема**» на основі психолого-педагогічної літератури проаналізовано зміст понять «самостійна діяльність», «самостійна робота», «пізнавальна активність», «активізація самостійної діяльності»; розкрито зміст структурних компонентів самостійної діяльності майбутніх учителів початкових класів; обґрунтовано педагогічні умови активізації самостійної діяльності майбутніх учителів початкових класів у процесі навчання.

На основі аналізу наукової літератури з'ясовано, що немає єдиного підходу до визначення сутності поняття «самостійна діяльність». Так, деякі вчені (Л. Лутченко, О. Любашенко, Н. Чиканцева, Т. Кирпічонок) пов'язують самостійну діяльність з активною позицією в пізнанні навколишнього світу, з умінням ставити власні питання й самостійно знаходити на них відповіді. Інші дослідники (І. Унт, А. Алексюк, І. Шаповалова) трактують самостійну діяльність як аудиторну або позааудиторну самостійну роботу, спрямовану на здобуття знань, вироблення вмій і навичок, що здійснюється під опосередкованим керівництвом педагога.

На основі узагальнення поглядів науковців на поняття «самостійна діяльність студентів» у дисертації розкрито її сутність як таку діяльність, що здійснюється під опосередкованим керівництвом викладача під час аудиторних і позааудиторних занять і стимулює пізнавальну активність, розвиває інтелектуальні здібності й потреби студентів у самоосвіті.

Поняття «самостійна діяльність» тісно пов'язане з поняттям «самостійна робота». Останнє поняття по-різному тлумачиться дослідниками і визначається як: метод навчання (І. Унт, В. Мороз), засіб навчання (П. Підкасистий, І. Шайдур, В. Луценко), форма організації навчання (В. Буряк, Б. Єсіпов, О. Жерновнікова) та вид навчальної діяльності (Є. Голант, В. Козаков). На підставі аналізу вищезазначених поглядів, їх синтезу й виокремлення найістотніших ознак ми визначаємо *самостійну роботу студентів* як форму організації навчання, що включає різноманітні види індивідуальної та колективної навчальної діяльності, що здійснюється на аудиторних та позааудиторних заняттях з урахуванням

індивідуальних особливостей та пізнавальних можливостей студентів під керівництвом викладача, проте без його безпосередньої участі.

Поняття «самостійна діяльність» і «самостійна робота» тісно пов'язані між собою, проте їх не можна вважати тотожними. Якщо самостійна робота є формою індивідуальної роботи, що полягає в чіткій регламентації змісту, обсягу навчального матеріалу, часу, відведеного студентам на виконання певного завдання, то самостійна діяльність відображає форму пізнавальної активності особистості, тобто позицію народження нового знання, власної ідеї, розв'язання пізнавальної задачі. Іншими словами, самостійна діяльність є системою пізнавальних дій суб'єкта, основною умовою організації його самостійної роботи у навчально-виховному процесі.

Розмаїття видів самостійної роботи дозволяє використовувати самостійні завдання на всіх етапах засвоєння навчального матеріалу, забезпечувати індивідуальний підхід до кожного студента, озброювати майбутніх фахівців широким колом навчальних умінь.

Ефективність організації самостійної діяльності студентів вимагає її активізації. У дослідженні *активізацію самостійної діяльності студентів* розглянуто як цілеспрямовану діяльність викладача, що передбачає розробку системи засобів організаційно-методичного й дидактичного характеру з метою підвищення активності студентів у виконанні самостійної роботи з певної навчальної дисципліни.

Активізація самостійної діяльності пов'язана з поняттям «пізнавальна активність», що знаходить вияв у готовності, прагненні до самостійної діяльності, високій якості її виконання, виборі оптимальних шляхів для досягнення поставленої мети.

Аналіз наукових праць з проблеми дослідження дав можливість визначити такі структурні компоненти самостійної діяльності майбутніх учителів початкових класів як: стимулювально-мотиваційний, цільовий, когнітивно-операційний, контрольно-регульовальний; вони представлені на рисунку (с. 7).

Стимулювально-мотиваційний компонент представлений сукупністю мотивів, що спонукають студентів до здійснення самостійної діяльності: соціальними, пізнавальними, професійними. Особливе значення мають мотиви, що породжуються пізнавальною потребою та впливають на індивіда як внутрішні стимули – внутрішні мотиви учіння. Внутрішня мотивація самостійної діяльності студентів представлена пізнавальним (інтерес до знань), професійним (бажання досконало оволодіти педагогічною спеціальністю) мотивами і мотивом самостійності (бажання виконати завдання без сторонньої допомоги, задовольнити свої потреби, виявити індивідуальність).

Мотиви самостійної діяльності тісно пов'язані з її цілями. *Цільовий компонент* самостійної діяльності передбачає усвідомлення завдань і постановку мети самостійної діяльності студентами, здійснення самоконтролю за досягненням поставленої мети, співставлення отриманих результатів і сформульованої мети на початку роботи.

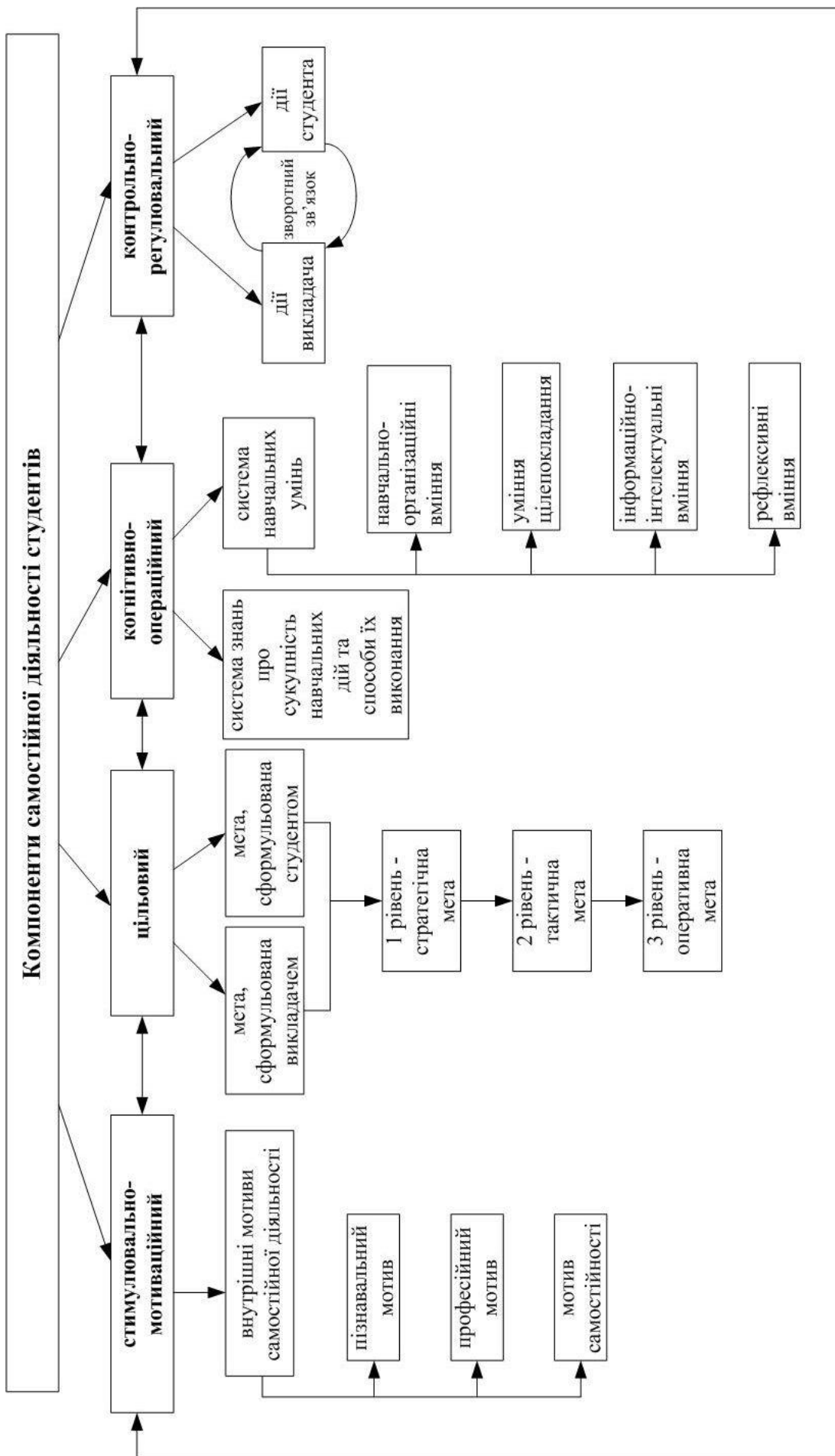

Рис. Структура самостійної діяльності студентів

Когнітивно-операційний компонент самостійної діяльності студентів виражається в різноманітних навчальних діях, які студент виконує без допомоги викладача, та наявності системи знань про сукупність навчальних дій та способи їх виконання. З урахуванням класифікації загальнонавчальних умінь, представленої Ю. Бабанським, ми виокремили такі навчальні вміння, необхідні для продуктивного виконання самостійної діяльності: *навчально-організаційні вміння* (передбачають раціональне планування самостійної діяльності, створення сприятливих умов діяльності на робочому місці), *вміння цілепокладання* (пов'язані з мотивацією самостійної діяльності, передбачають формулювання її мети), *інформаційно-інтелектуальні вміння* (забезпечують отримання й переробку інформації під час конспектування на аудиторних заняттях та самостійного бібліографічного пошуку, раціональне опрацювання джерел інформації), *рефлексивні вміння* (вміння здійснювати самоконтроль, самоаналіз і рефлексію виконаної самостійної роботи, коригувати її перебіг, попереджуючи можливі труднощі).

Контрольно-регулювальний компонент самостійної діяльності забезпечує оцінювання результативності виконаних завдань, дозволяє аналізувати й коригувати перебіг і результати самостійної діяльності, тобто передбачає забезпечення зворотного зв'язку між викладачем і студентом.

Активізація самостійної діяльності майбутніх учителів забезпечується активізацією всіх її компонентів. З метою активізації кожного з цих компонентів визначено *педагогічні умови* активізації самостійної діяльності майбутніх учителів початкових класів: забезпечення стимулювання студентів до самостійної діяльності шляхом переведення зовнішніх стимулів у внутрішні мотиви; удосконалення вмінь і навичок самостійної діяльності у майбутніх учителів початкових класів.

Перша педагогічна умова передбачає використання різноманітних стимулів до самостійної діяльності у навчально-виховному процесі та формування на цій основі внутрішньої мотивації студентів до самостійної діяльності. Проблему педагогічного стимулювання вивчали зарубіжні, російські та українські вчені (Дж. Брунер, В. Вергасов, М. Еркенова, О. Жерновнікова, В. Сухомлинський, В. Тарасюк, Г. Щукіна та інші). У їхніх працях наголошується, що педагогічне стимулювання активізує навчально-пізнавальну діяльність студентів (В. Вергасов), сприяє самостійному розв'язанню пізнавальних проблем (О. Жерновнікова), пробуджує пізнавальний інтерес (Г. Щукіна). Отже, застосування стимулів у процесі навчання є передумовою підвищення його ефективності, зокрема в організації самостійної діяльності.

Аналіз наукових праць дає підстави виокремити стимули, що сприяють активізації самостійної діяльності майбутніх учителів. Ці стимули пов'язані з формуванням внутрішніх мотивів самостійної діяльності. Розвиток внутрішньої мотивації тісно пов'язаний з формуванням у студентів пізнавальної активності, що характеризується наявністю особистісних якостей: ініціативності, креативності, вольових якостей тощо. Необхідність вибору цієї педагогічної умови підтверджується результатами пілотажного дослідження, в процесі якого було виявлено низьку мотивацію самостійної діяльності, відсутність необхідних особистісних якостей та недостатню відповідальність у виконанні самостійної роботи, що впливає на якість її результатів. Відсутність мотиву самостійності було

виявлено у 23% респондентів, ініціативності – у 29%, креативності – у 19,9%, дисциплінованості й вольових якостей – у 22,1% опитаних; низьку якість самостійного опрацювання матеріалу та виконання самостійних завдань показали 27,5% майбутніх учителів початкових класів, що пов'язано з недостатнім осмисленням завдань, невчасним їх виконанням, безвідповідальним ставленням до домашньої роботи. Оскільки внутрішня мотивація у великої кількості студентів практично відсутня, необхідно забезпечити функціонування оперативного зворотного зв'язку з метою вироблення у студентів дисциплінованості, відповідальності у виконанні самостійних завдань.

Друга педагогічна умова передбачає організацію роботи з удосконалення у студентів комплексу навчальних умінь, без яких неможливо ефективно виконувати самостійну роботу. Аналіз наукових праць дає підстави для висновку, що пізнавальна діяльність набуває ознак самостійності за умови її планування, регулювання, систематизації, контролю, що забезпечується відповідними навчальними діями (Н. Бордовська, Г. Голубєв, К. Платонов). Отже, самостійна діяльність потребує комплексу розумових, практичних, організаційних дій, що дозволяють зрозуміти навчальне завдання, спланувати перебіг його виконання, проконтролювати й оцінити отриманий результат, тобто передбачає наявність системи певних навчальних умінь. За результатами пілотажного дослідження велика кількість майбутніх учителів початкових класів мають низький рівень навчальних умінь: 25% – умінь цілепокладання, 27,9% – рефлексивних умінь, 25,2% – навчально-організаційних та інформаційно-інтелектуальних умінь, що істотно знижує ефективність їхньої самостійної діяльності. Отже, впровадження в навчально-виховний процес другої педагогічної умови є необхідним.

Таким чином, вищезазначені педагогічні умови активізації самостійної діяльності майбутніх учителів ми вважаємо оптимальними, оскільки вони передбачають активізацію всіх компонентів самостійної діяльності студентів.

У другому розділі – «Експериментальна перевірка педагогічних умов активізації самостійної діяльності майбутніх учителів початкових класів» – висвітлено питання організації та проведення експериментальної роботи з реалізації обґрунтованих педагогічних умов активізації самостійної діяльності майбутніх учителів початкових класів, проаналізовано її результати.

Із метою перевірки гіпотези дослідження було проведено педагогічний експеримент. Було створено експериментальну (163 особи) та контрольну (160 осіб) групи, до яких увійшли студенти 2-3 курсів ВНЗ I – IV рівнів акредитації.

Оскільки активізація самостійної діяльності пов'язана з ефективністю процесу навчання, під час експериментальної роботи була здійснена перевірка впливу обґрунтованих педагогічних умов на рівень навчальних досягнень студентів. Спираючись на Наказ «Про затвердження критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти», було виокремлено критерії, кількісні та якісні показники ефективності самостійної діяльності у вищій школі, а саме: *мотиваційний* (сформованість професійної мотивації й мотиву самостійності, характер вияву пізнавального інтересу), *операційний* (сформованість умінь цілепокладання, навчально-організаційних, інформаційно-інтелектуальних та рефлексивних умінь), *змістовий* (якість

самостійного опрацювання матеріалу і виконання самостійних завдань), *особистісний* (характер вияву особистісних якостей: ініціативності, креативності, дисциплінованості, вольових якостей).

На *констатувальному етапі експерименту* було проведено діагностування вихідного рівня навчальних досягнень студентів, було вивчено досвід організації самостійної роботи у педагогічних ВНЗ, були виявлені фактори підвищення мотивації учіння майбутніх учителів початкових класів.

Діагностичним інструментарієм на цьому етапі були: педагогічне спостереження, анкетування, бесіда, інтерв'ювання викладачів, аналіз результатів навчально-пізнавальної діяльності студентів (аналіз контрольних зрізів, якості виконання самостійних завдань та сформульованих студентами цілей до них, аналіз якості виконання студентами творчих завдань, аналіз щомісячних графіків-звітів щодо виконання самостійної роботи, аналіз графіків з описом алгоритму виконання самостійних завдань), метод експертної оцінки, що застосовувався з метою обробки результатів спостережень.

За даними констатувального етапу експерименту між студентами ЕГ та КГ не виявлено суттєвих відмінностей у показниках вихідних рівнів навчальних досягнень. У студентів обох груп самостійна діяльність не була активізована на належному рівні.

Формувальний етап експерименту був спрямований на реалізацію теоретично обґрунтованих педагогічних умов активізації самостійної діяльності майбутніх учителів початкових класів у експериментальній групі.

Упровадження *першої з визначених педагогічних умов* передбачало формування внутрішньої мотивації самостійної діяльності студентів та виховання особистісних якостей (ініціативності, креативності тощо) шляхом використання педагогічних стимулів. У процесі забезпечення мотивації самостійної діяльності майбутніх учителів було враховано фактори, що стимулюють студентів до навчання.

Із метою систематичного залучення майбутніх учителів до самостійної роботи, усвідомлення ними важливості самостійної роботи у професійній підготовці, виховання в студентів дисциплінованості, вольових якостей та почуття обов'язку ми також використовували в якості педагогічного стимулу зворотний зв'язок в організації самостійної діяльності майбутніх учителів, що передбачав: її планування, організацію, контроль, оцінку роботи студентів, коригування її перебігу.

Із метою стимулювання мотивації самостійної діяльності студентів було впроваджено такі заходи:

- застосування системи навчальних ігор (імітаційних, рольових, операційних ігор, «ділового театру», ігрового моделювання) та елементів технології соціально-психологічного тренінгу на практично-семінарських заняттях;

- заохочення студентів до роботи на заняттях, проведених у формі нетрадиційних лекцій: з наперед запланованими помилками, побудованих за методикою «ажурної пилки», проблемних лекціях; постановка й обговорення проблемних запитань та розв'язання проблемних задач перед вивченням нового матеріалу;

- включення в самостійну роботу студентів різноманітних за типом пізнавальної активності завдань: реконструктивно-варіативних, евристичних, творчо-дослідних з наданням студентам можливості виконувати самостійні завдання на вибір (у межах кожної окремої теми);

- створення комфортної атмосфери на заняттях для вільного висловлювання думок студентами (під час ігрових занять, обговорення проблемних запитань і задач, консультування);

- роз'яснення сутності й завдань самостійної діяльності в цілому та при вивченні певних дисциплін; націлювання майбутніх учителів на постановку мети самостійних завдань перед їх виконанням, здійснення самоконтролю за їх досягненням, проектування результатів самостійної діяльності.

З метою створення оперативного зворотного зв'язку було використано:

- систему самостійних завдань для виконання студентами на всіх етапах засвоєння матеріалу з кожної теми: під час сприйняття й усвідомлення матеріалу, його закріплення, застосування на практиці;

- графік самостійної роботи, що включав: перелік самостійних завдань, список літератури, рекомендованої для їх якісного виконання, форму контролю кожного завдання й термін його виконання. З метою забезпечення раціонального планування студентами своєї самостійної роботи вони були ознайомлені з графіком заздалегідь;

- щотижневе проведення індивідуальних і групових консультацій. Змістом роботи консультацій було роз'яснення раціональних способів виконання завдань, надання рекомендацій щодо інформаційно-методичного забезпечення, аналіз помилок студентів при виконанні самостійної роботи, уточнення термінів виконання самостійних завдань;

- систематичне проведення контрольних зрізів з метою перевірки якості самостійно опрацьованого матеріалу. Контрольні завдання передбачали не механічне відтворення навчального матеріалу, а демонстрування студентами ступеня його розуміння та осмислення;

- щомісячний звіт на основі здійснення студентами рефлексії власної самостійної діяльності за допомогою спеціального графіка, в якому студенти аналізували якість виконання своєї роботи.

Реалізація *другої педагогічної умови* передбачала вдосконалення навчальних умінь студентів, необхідних для продуктивної самостійної діяльності. З цією метою в експериментальній групі було впроваджено систему заходів, що передбачали систематичне залучення студентів до певних вправ, пов'язаних з виконанням самостійної роботи, та озброєння майбутніх учителів знаннями про способи виконання навчальних дій.

Удосконалення *вмінь цілепокладання* майбутніх учителів продемонструємо на прикладі викладання педагогіки. Цю роботу ми розпочали з проведення спеціального тренінгу на практичному занятті. Студентам було запропоновано назвати і записати мету самостійної діяльності у вищій школі (незалежно від особливостей майбутньої професії). Другим етапом тренінгу було обговорення мети самостійної діяльності в підготовці майбутніх педагогів. Далі акцентувалася увага

на завданнях самостійної діяльності з огляду на специфіку підготовки майбутніх учителів початкових класів. І, нарешті, була проаналізована мета самостійної діяльності щодо підготовки майбутніх учителів початкових класів під час викладання педагогіки. Таким чином, студенти усвідомлювали мету самостійної діяльності в навчально-виховному процесі на різних рівнях (стратегічному, тактичному та оперативному) і зв'язок між різними рівнями цілепокладання.

Наступним етапом удосконалення вмінь цілепокладання було формулювання мети виконання окремого самостійного завдання з педагогіки. Студенти повинні були сформулювати мету кожного завдання та внести її у спеціальний графік щомісячного звіту з виконання самостійної роботи з педагогіки. Наприкінці кожного місяця ці графіки перевірялися викладачем та аналізувалися у спеціально відведений на занятті час.

Із метою вдосконалення *навчально-організаційних умінь* студентів було використано:

- систематичне проведення індивідуальних і групових консультацій з метою розкриття сутності культури розумової праці та санітарно-гігієнічних вимог щодо організації самостійної роботи;

- проведення детального інструктажу перед виконанням кожного самостійного завдання. Під час інструктажу аналізувалися всі можливі способи виконання завдання; час, який може бути витрачений на виконання роботи; роз'яснювалися найбільш раціональні способи виконання завдання. У процесі проведення інструктажу студенти поступово залучалися до обговорення способів виконання завдання, аналізували запропоновані шляхи розв'язання завдань, пропонували власні варіанти раціональної та продуктивної організації розумової праці;

- виконання студентами спеціальних вправ із складанням графіка виконання окремих самостійних завдань. Перед виконанням кожного завдання студентам пропонувалося скласти алгоритм його виконання із зазначенням часу, необхідного на виконання кожної окремої частини завдання. Складання студентами таких графіків дозволило раціонально планувати свою роботу, розраховуючи час, необхідний на її виконання, та здійснювати самоконтроль за якістю її виконання.

Робота з удосконалення *інформаційно-інтелектуальних умінь* у майбутніх учителів початкових класів передбачала два аспекти: удосконалення вмінь студентів працювати з літературою, конспектувати матеріал; розвиток операцій мислення майбутніх педагогів: аналізу, синтезу, класифікації, систематизації, порівняння тощо. Для розвитку в студентів зазначених навчальних умінь:

- проводилися заняття консультативного характеру, спрямовані на поглиблення знань і вмінь роботи з літературою та підготовки рефератів і доповідей. Перше заняття проводилося з метою роз'яснення правил опрацювання літератури та конспектування навчального матеріалу; друге заняття передбачало ознайомлення студентів з вимогами до змісту й оформлення реферату, з правилами написання доповіді, з підготовкою до виступу. Консультативні заняття передбачали не лише пасивне сприйняття матеріалу студентами, а й відпрацювання відповідних умінь за допомогою ряду вправ;

• студенти залучалися до виконання творчих вправ, спрямованих на вдосконалення інтелектуальних умінь. Ці вправи були органічно пов'язані зі змістом навчального матеріалу, що викладався на заняттях. Упровадження цих завдань передбачало самостійне їх виконання студентами й колективне обговорення отриманих результатів.

Із метою розвитку в студентів *рефлексивних умінь* самостійної діяльності було використано щомісячні графіки-звіти з виконання самостійної роботи. Такий графік не лише забезпечував зворотний зв'язок між студентом і викладачем, а й сприяв здійсненню самоконтролю, самоаналізу й самооцінки виконаної роботи. Графік містив такі параметри самостійної діяльності: мету самостійної роботи, час, витрачений на виконання завдання, ступінь інтересу до завдання; виконані дії та операції мислення; рівень працездатності та ступінь утомлюваності, оцінка допомоги рекомендованої літератури; труднощі, з якими стикалися студенти при виконанні завдань, причини цих труднощів та шляхи їх подолання; співвіднесеність поставленої мети й отриманих результатів; висновки щодо якості та ефективності виконаної роботи. Ці графіки потребували звіту стану самостійної навчальної роботи за всіма вищезазначеними параметрами один раз на місяць. Протягом місяця студенти, виконуючи самостійну роботу, заповнювали цей графік, аналізуючи кожне самостійне завдання. Наприкінці місяця студенти здавали свої графіки на перевірку, після чого на груповій консультації викладач аналізував виконану роботу й помилки, допущені студентами.

На *контрольному етапі експерименту* було проаналізовано й узагальнено результати експериментальної роботи. Динаміку рівнів навчальних досягнень майбутніх учителів початкових класів згідно з визначеними критеріями подано в таблиці.

Таблиця

Результати експериментальної роботи (приріст у %)

Критерії, показники (рівні, характер виявлення) ефективності експериментальної роботи	Групи	
	ЕГ (163 особи)	КГ (160 осіб)
1	2	3
Мотиваційний критерій		
• <i>сформованість професійної мотивації</i>		
- високий	+20,9	+8,125
- середній	+1,2	-3,125
- низький	-22,1	-5
• <i>характер вияву пізнавального інтересу</i>		
- стійкий	+27	+5,625
- ситуативний	-11,1	+1,875
- майже відсутній	-15,9	-7,5
• <i>сформованість мотиву самостійності</i>		
- високий	+23,3	+5
- середній	-10,4	+1,875
- низький	-12,9	-6,875
Операційний критерій		
• <i>сформованість умінь цілепокладання</i>		

Продовження таблиці

1	2	3
- високий	+18,4	+6,875
- середній	+1,3	+3,125
- низький	-19,7	-10
• <i>сформованість навчально-організаційних та інформаційно-інтелектуальних умінь</i>		
- високий	+16	+6,875
- середній	+2,4	-1,875
- низький	-18,4	-5
• <i>сформованість рефлексивних умінь</i>		
- високий	+16	+6,875
- середній	+0,6	-1,25
- низький	-16,6	-5,625
Змістовий критерій		
• <i>якість самостійного опрацювання матеріалу та виконання самостійних завдань</i>		
- висока	+15,3	+5,625
- середня	+1,9	-2,5
- низька	-17,2	-3,125
Особистісний критерій		
• <i>характер вияву ініціативності</i>		
- стійка	+25,8	+3,75
- ситуативна	-8	+1,25
- майже відсутня	-17,8	-5
• <i>характер вияву креативності</i>		
- стійка	+25,2	+5
- ситуативна	-14,1	+2,5
- майже відсутня	-11,7	-7,5
• <i>характер вияву дисциплінованості, вольових якостей</i>		
- стійкі	+25,8	+8,125
- ситуативні	-9,2	-1,875
- майже відсутні	-16,6	-6,25

Результати, отримані на констатувальному й контрольному етапах експерименту в КГ за всіма критеріями визначення рівня навчальних досягнень, мають менш суттєву позитивну динаміку порівняно з результатами в ЕГ. Приріст кількості студентів з високим рівнем навчальних досягнень за всіма критеріями склав від +15,3% до +27% в ЕГ (у КГ такий приріст варіюється від +3,75% до +8,125%). За отриманими результатами можна зробити висновок, що впровадження обґрунтованих педагогічних умов активізувало всі компоненти самостійної діяльності майбутніх учителів початкових класів, що підтверджує висунуту на початку дослідження гіпотезу.

Вірогідність отриманих у процесі експерименту результатів була підтверджена методами математичної статистики: застосуванням критерію знаків та критерію χ^2 (хі-квадрат).

Теоретичний аналіз проблеми активізації самостійної діяльності майбутніх учителів початкових класів та одержані результати експериментальної роботи дозволили сформулювати такі **висновки** відповідно до поставлених завдань:

1. У дослідженні визначено самостійну діяльність студентів як систему індивідуальної та групової навчальної діяльності, що здійснюється під опосередкованим керівництвом викладача під час аудиторних і позааудиторних занять і що стимулює пізнавальну активність, розвиває інтелектуальні здібності й потреби студентів у самоосвіті.

Схарактеризовано структурні компоненти самостійної діяльності майбутніх учителів: стимулювально-мотиваційний, цільовий, когнітивно-операційний, контрольно-регулювальний.

У дисертації уточнено сутність поняття «активізація самостійної діяльності студентів» як цілеспрямованої діяльності викладача, що передбачає розробку системи засобів організаційно-методичного й дидактичного характеру з метою підвищення активності студентів у виконанні самостійної роботи з певної навчальної дисципліни. Визначено, що активізація самостійної діяльності забезпечується активізацією кожного з її структурних компонентів.

2. Науково обґрунтовано педагогічні умови активізації самостійної діяльності майбутніх учителів початкових класів: забезпечення стимулювання студентів до самостійної діяльності шляхом переведення зовнішніх стимулів у внутрішні мотиви; удосконалення у майбутніх учителів початкових класів умінь і навичок самостійної діяльності. Описано вплив кожної педагогічної умови на активізацію компонентів самостійної діяльності студентів.

3. Уточнено критерії та показники рівнів навчальних досягнень майбутніх учителів початкових класів, за якими можна зробити висновок про ефективність запроваджених педагогічних умов: мотиваційний (сформованість професійної мотивації й мотиву самостійності, характер вияву пізнавального інтересу), операційний (сформованість умінь цілепокладання, навчально-організаційних, інформаційно-інтелектуальних та рефлексивних умінь), змістовий (якість самостійного опрацювання матеріалу та виконання самостійних завдань), особистісний (характер вияву особистісних якостей: ініціативності, креативності, дисциплінованості, вольових якостей). На основі зазначених показників було виявлено відповідний рівень навчальних досягнень студентів.

Експериментальною перевіркою теоретично обґрунтованих педагогічних умов активізації самостійної діяльності майбутніх учителів початкових класів доведено їх ефективність. Так, в експериментальній групі кількість студентів з високим рівнем навчальних досягнень збільшилася на 15-27% за всіма критеріями, а в контрольній групі цей показник становив лише від +4% до +8%; водночас кількість студентів із низьким рівнем навчальних досягнень за всіма критеріями зменшилася в експериментальній групі на 12-22%, а в контрольній – на 3-10%.

Отримані результати дають підстави зробити висновок, що гіпотеза, яка висувалася на початку дослідження, була підтверджена в процесі експерименту. Наукова вірогідність отриманих результатів експериментальної роботи була підтверджена шляхом їх статистичної перевірки.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Перспективними для подальшого наукового пошуку є проблема активізації самостійної діяльності студентів у науково-дослідній роботі в позанавчальний час, а також питання активізації самостійної діяльності учнів загальноосвітньої школи.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях:

Статті в наукових фахових виданнях

1. Самошкіна Н.В. Особливості використання дидактичних ігор у процесі підготовки педагогів / Н.В. Самошкіна // Наукові записки кафедри педагогіки Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна: [зб. наук. праць]. – Х.: Видавничий центр ХНУ, 2008. – Вип. XX. – С. 254-262.

2. Самошкіна Н.В. Технології ігрового тренінгу як засіб активізації професійної підготовки майбутніх учителів / Н.В. Самошкіна // Педагогічні науки: [зб. наук. праць] / Уманський державний педагогічний ун-т імені Павла Тичини. – Умань: ПП Жовтий О.О., 2009. – С.313-319.

3. Самошкіна Н.В. Проблемні питання, задачі та завдання як спосіб активізації навчальної діяльності студентів у викладанні педагогіки / Н.В. Самошкіна // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: [зб. наук. праць] / Класичний приватний ун-т. – Запоріжжя: Вид-во Класичного приватного ун-ту, 2010. – Вип. 8 (61). – С.393-397.

4. Самошкіна Н.В. Педагогічні умови організації самостійної навчальної діяльності майбутніх учителів / Н.В. Самошкіна // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія: [зб. статей] / Республіканський вищий навчальний заклад «Кримський гуманітарний ун-т». – Ялта: РВВ КГУ, 2010. – Вип.30. – Ч.1. – С. 172-177.

5. Самошкіна Н.В. Особливості змісту самостійної навчальної діяльності у підготовці вчителів початкових класів / Н.В. Самошкіна // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: [зб. наук. праць] / Класичний приватний ун-т. – Запоріжжя: Вид-во Класичного приватного ун-ту, 2011. – Вип. 16 (69). – С.249-256.

6. Потапова Н.В. Психолого-педагогічні умови активізації навчальної діяльності майбутніх учителів / Н.В. Потапова // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: [науковий журнал] / Сумський державний педагогічний ун-т імені А.С. Макаренка. – Суми: РВВ СОІППО, 2012. – Вип. 6 (16). – С.325-331.

Навчальні посібники:

7. Самошкіна Н.В. Навчальні ігри з педагогіки: навчальний посібник до практичних занять / Н.В. Самошкіна. – Х.: СПД-ФО Захаренко В.В., 2011. – 188 с.

Статті в інших виданнях

8. Самошкіна Н.В. Можливості використання інтерактивних технологій на лекційних заняттях у підготовці педагогів / Н.В. Самошкіна // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: [зб. наук. праць] / Нац. техн. ун-т «Харківський політехнічний ін-т». – Х.: НТУ «ХПІ», 2008. – Вип. 18 (22). – С. 365-372.

9. Самошкіна Н.В. Формування готовності студентів педагогічних ВНЗ до здійснення професійного спілкування на демократичних засадах / Н.В. Самошкіна // Науковий вісник. Серія «Філософія» / Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. – Х.: ХНПУ, 2008. – Вип. 28. – С.14-18.

Матеріали наукових конференцій

10. Самошкіна Н.В. Методологічні засади навчання у співробітництві / Н.В. Самошкіна // Освітні інновації в навчально-виховному процесі: [тези доповідей

Міжвузівської науково-практичної конференції], (Харків, 22 травня 2008 р.) / Харківський гуманітарно-педагогічний інститут. – Х.: Майдан, 2008. – С.232-235.

11. Самошкіна Н.В. Використання ділових ігор у підготовці майбутніх учителів (на прикладі викладання педагогіки) / Н.В. Самошкіна // Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка: [матеріали Міжнародної науково-практичної конференції], (Суми, 17-18 березня 2009 р.) / Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка. – Суми: РВВ СОІППО, 2009. – С.287-292.

12. Самошкіна Н.В. Використання активних методів навчання у підготовці майбутніх учителів (на прикладі викладання теми «Екологічне виховання школярів») / Н.В. Самошкіна // Екологічні проблеми природокористування на сучасному етапі, стан та шляхи вдосконалення: [матеріали Міжнародної науково-практичної конференції], (Харків, 2009 р.) / Харківський гуманітарно-педагогічний інститут. – Х.: ХГПІ, 2009. – С.230-232.

13. Самошкіна Н.В. Педагогічні умови організації самостійної навчальної діяльності студентів / Н.В. Самошкіна // Воспитание воспитателей в условиях глобального финансово-экономического и духовного кризиса общества: [материалы XVII научно-практической конференции учителей], (Харьков, 17 апреля 2010 г.) / Харьковский гуманитарный университет «Народная украинская академия». – Х.: Издательство НУА, 2010. – С.86-88.

14. Самошкіна Н.В. Забезпечення зворотного зв'язку в організації самостійної навчальної діяльності студентів – майбутніх учителів / Н.В. Самошкіна // Формування та розвиток майбутнього фахівця: соціально-педагогічний ракурс: [міжвузівська науково-практична конференція студентів та молодих учених], (Євпаторія, 24-25 травня 2010 р.) / Євпаторійський інститут соціальних наук Республіканського вищого навчального закладу «Кримський гуманітарний університет». – Євпаторія: РІО РВНЗ КГУ, 2010. – С.78-80.

15. Самошкіна Н.В. Підвищення мотивації до навчання майбутніх учителів початкових класів як фактор їх успішної професійної підготовки / Н.В. Самошкіна // Традиции и инновации в педагогике начальной школы: [межвузовская научно-практическая конференция], (Симферополь, 14-15 октября 2010 г.) / Республиканское высшее учебное заведение «Крымский инженерно-педагогический университет». – Симферополь: АВЕНЮ-АПР, 2010. – Вып. 2. – С.64-69.

16. Самошкіна Н.В. Розвиток інтелектуальних умінь студентів – майбутніх учителів як засіб активізації самостійної діяльності / Н.В. Самошкіна // Людина і сучасне суспільство: проблеми педагогіки та психології: [матеріали Міжнародної науково-практичної конференції], (Львів, 2 – 3 березня 2012 р.) / Львівська педагогічна спільнота. – Львів: «Львівська педагогічна спільнота», 2012. – С.86-88.

17. Самошкіна Н.В. Психологічні засади активізації самостійної діяльності студентів у процесі навчання / Н.В. Самошкіна // Актуальні проблеми формування англomовної компетенції для спеціальних цілей: компетентнісна парадигма: [матеріали другої всеукраїнської наукової конференції], (Київ, 30 березня 2012 р.) / Національний авіаційний університет. – К.: АОК, 2012. – С.34.

Анотації

Потапова Н.В. Педагогічні умови активізації самостійної діяльності майбутніх учителів початкових класів у процесі навчання. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.09 – теорія навчання. – Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України. – Харків, 2013.

Дисертаційна робота є теоретико-експериментальним дослідженням проблеми активізації самостійної діяльності майбутніх учителів початкових класів у процесі навчання.

У дисертації визначено суть поняття «самостійна діяльність студентів», розкрито зміст її структурних компонентів (стимулювально-мотиваційного, цільового, когнітивно-операційного, контрольного-регулювального). Науково обґрунтовано педагогічні умови активізації самостійної діяльності майбутніх учителів початкових класів: забезпечення стимулювання студентів до самостійної діяльності шляхом переведення зовнішніх стимулів у внутрішні мотиви; удосконалення у майбутніх учителів початкових класів умінь і навичок самостійної діяльності. Експериментальною перевіркою доведено ефективність визначених педагогічних умов.

Уточнено критерії (мотиваційний, операційний, змістовий, особистісний) та показники рівнів навчальних досягнень майбутніх учителів початкових класів.

Ключові слова: активізація, самостійна діяльність, педагогічні умови, процес навчання, мотивація, навчальні вміння, навчальні досягнення, майбутній учитель, початкові класи.

Потапова Н.В. Педагогические условия активизации самостоятельной деятельности будущих учителей начальных классов в процессе обучения. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.09 – теория обучения. – Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды, Министерство образования и науки Украины. – Харьков, 2013.

Диссертационная работа является теоретико-экспериментальным исследованием проблемы активизации самостоятельной деятельности будущих учителей начальных классов в процессе обучения. На основе изучения научных работ раскрыта суть понятий «самостоятельная деятельность студентов», «активизация самостоятельной деятельности студентов», содержание структурных компонентов будущих учителей, научно обоснованы педагогические условия активизации самостоятельной деятельности будущих учителей начальных классов.

В диссертации самостоятельная деятельность студентов рассматривается как система индивидуальной и групповой учебной деятельности, которая происходит под опосредованным руководством преподавателя во время аудиторных и внеаудиторных занятий и которая стимулирует познавательную активность, развивает интеллектуальные способности и потребность студентов в самообразовании.

Установлено, что самостоятельная деятельность будущих учителей включает такие структурные компоненты: стимулирующе-мотивационный, представленный совокупностью мотивов, которые побуждают будущих учителей к самостоятельной деятельности; целевой, предполагающий осознание задач и постановку целей самостоятельной деятельности студентами на трех уровнях: стратегическом, тактическом и оперативном; когнитивно-операционный, определяющий систему умений и знаний об учебных действиях и способах их выполнения; контрольно-регулирующий, предполагающий наличие обратной связи между преподавателем и студентом в организации самостоятельной деятельности.

Определено, что с понятием «самостоятельная деятельность» тесно связано понятие «самостоятельная работа». В диссертации самостоятельная работа студентов представлена как форма организации обучения, которая включает разнообразные виды индивидуальной и коллективной учебной деятельности, которая осуществляется на аудиторных и внеаудиторных занятиях с учетом индивидуальных особенностей и познавательных возможностей студентов под руководством преподавателя, но без его непосредственного участия. Установлено, что разнообразие видов самостоятельной работы позволяет использовать самостоятельные задания на всех этапах усвоения учебного материала, обеспечивать индивидуальный подход к каждому студенту, способствует формированию широкого круга учебных умений.

На основе анализа научной литературы определена суть понятия «активизация самостоятельной деятельности студентов» как целенаправленной деятельности преподавателя, предполагающей разработку системы средств организационно-методического и дидактического характера с целью повышения активности студентов в выполнении самостоятельной работы по определенной учебной дисциплине.

На основании обобщения научной литературы по проблеме исследования установлено, что активизация самостоятельной деятельности тесно связана с понятием «познавательная активность», которая находит проявление в готовности, стремлении к самостоятельной деятельности, к высокому качеству ее выполнения, выборе оптимальных путей для достижения поставленной цели.

Уточнены критерии (мотивационный, операционный, содержательный, личностный) и показатели уровней учебных достижений будущих учителей начальных классов, которые определяют качество их самостоятельной работы и ее активизации.

Научно обоснованы педагогические условия активизации самостоятельной деятельности будущих учителей начальных классов: обеспечение стимулирования студентов к самостоятельной деятельности путем перевода внешних стимулов во внутренние мотивы; совершенствование у будущих учителей начальных классов умений и навыков самостоятельной деятельности. Экспериментально доказана их эффективность.

Внедрение первого педагогического условия предполагало формирование внутренней мотивации самостоятельной деятельности студентов и воспитание личностных качеств (инициативности, креативности, дисциплинированности, волевых качеств) путем использования педагогических стимулов. Реализация второго педагогического условия предполагала совершенствование учебных

умений студентов, необходимых для продуктивной самостоятельной деятельности, и организацию усвоения студентами знаний о способах выполнения учебных действий.

Реализация обоснованных педагогических условий обеспечивалась использованием ряда упражнений, тренингов, методов и приемов активного обучения (учебные игры, нетрадиционные лекции); использованием различных по типу познавательной активности самостоятельных заданий: реконструктивно-вариативных, эвристических, творческо-исследовательских; систематическим консультированием; установлением оперативной обратной связи с целью контроля и коррекции самостоятельной деятельности студентов.

В ходе эксперимента установлено, что реализация обоснованных педагогических условий способствует активизации всех компонентов самостоятельной деятельности студентов, а именно: положительной динамике мотивов учебной деятельности (профессиональных мотивов, познавательного интереса, мотива самостоятельности); усовершенствованию учебных умений (умений целеполагания, учебно-организационных, информационно-интеллектуальных, рефлексивных умений); повышению качества самостоятельного изучения материала и выполняемых самостоятельных заданий; воспитанию личностных качеств, которые лежат в основе познавательной активности и необходимы для эффективности самостоятельной работы студентов (креативности, инициативности, дисциплинированности, волевых качеств).

Ключевые слова: активизация, самостоятельная деятельность, педагогические условия, процесс обучения, мотивация, учебные умения, учебные достижения, будущий учитель, начальные классы.

Potapova N.V. Pedagogical conditions of activation of independent activity of future primary school teachers in the educational process. – A manuscript.

A thesis for an Candidate Degree in Pedagogical Sciences on speciality 13.00.09 – theory of teaching. – Kharkiv national pedagogical university named after G.S. Skovoroda, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kharkiv, 2013.

The thesis is a theoretical and experimental research of the problem of activation of independent activity of future primary school teachers in the educational process.

The essence of the concept of students` independent activity is defined, a content of its structure components (named as stimulative-and-motivational, target, cognitive-and operational, controlling) is covered. Pedagogical conditions of activation of independent activity of future primary school teachers are scientifically proved. These are assurance of stimulation of students to independent activity by outer motives into inner ones transferring; abilities and skills of independent activity of future primary school teachers improvement. Effectiveness of determined pedagogical conditions is proved by experimental check.

The criteria (motivational, operational, substantial, personal) and indicators of the levels of educational achievements of future primary school teachers are specified.

Key words: activation, independent activity, pedagogical conditions, educational process, motivation, educational abilities, educational achievements, future teacher, primary school.